

בועז סנג'רו - "בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע"

בועז סנג'רו - "בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע" מפשע" הוצאת נבו, התשפ"ג-287, 2023 עמ'.

הספר שלפנינו הוא שלב נוסף במאבק עיקש וארוך שנים שמנהל המחבר, כצבא של אדם אחד, בתופעת הרשעת החפים מפשע. ספרו הקודם (שסוקר בזמנו במדור זה) היה "הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות" שבו עסק בעיקר בהגדרת התופעה ובניסיון לקבוע את מימדיה (הוצאת רסלינג 2014). הספר שלפנינו מתרכז יותר בפתרונות לבעיה אותם הוא מבקש למצוא בעולם ההנדסה דווקא, ונסביר.

ישנה כיום תורה ידועה של 'הנדסת בטיחות' (Safety engineering). בקליפת אגוז זו דיסציפלינה המבקשת להבטיח כי מערכת פיזית פועלת תהיה בעלת רמת בטיחות 'מספקת', אפילו אם מספר רכיבים כשלו מסיבות טכניות או עקב טעויות אנוש. להמחשה, אנו מבקשים כי מכונית לא תתהפך גם אם הנהג/ת ביצעו היגוי לא נכון, וכי גם במקרה של התנגשות, ייפגעו הנהגים מינימלית וכד'. מכוניות הן דוגמא למערכות שבהן כשל עלול לגרום למוות או לנזק גופני חמור. במכוניות לכן, כמו גם במטוסים, בתרופות, ברכבות, ובתחומים דומים יש צורך במערכת בטיחות משמעותית, מה שמכונה לעתים 'מערכת בטיחות קריטית'.

כפי שמסביר סנג'רו, הנדסת הבטיחות התפתחה בעיקר במאה השנים האחרונות. קודם לכן, השיטה הייתה שונה. מטוס ו/או מכונית היו מיוצרים ויוצאים לדרכם מתוך תקווה ואופטימיות כי תאונות לא תתרחשנה, וכשאלו קרו, למדו מהן לקח, ותיקנו את המוצר. שיטה זו עדיין פועלת חלקית בתוכנות מחשב המשוחררות לשוק בגירסת בטא כאשר התיקונים מיועדים לעתיד, לאחר קבלת המשוב מהמשתמשים. אולם בכל מה שנוגע לתחומים מסוכנים, היום השיטה שונה לחלוטין. הבטיחות משולבת כבר בשלבי התכנון והייצור. כל מכשיר מסוכן, ולמעשה כל מוצר, אמור להיות מפותח ומיוצר בשיטות שימנעו פגמים ותאונות. האחריות על פיתוח וייצור כזה מושתתת תמיד על היצרן. רמת בטיחות 'מספקת' תלוייה ברמת הסיכון. ככל שהתוצאה עלולה להיות חמורה יותר או אפילו קטלנית, כן נדרש תכנון יסודי ובטוח יותר. זו הסיבה לכך שתאונות מטוסים הן נדירות מאוד בימינו.

וכאן חידושו הגדול של הספר. סנג'רו מציע להפעיל הנדסת בטיחות על מערכת המשפט ובעיקר מודל ספציפי של הנדסת בטיחות המכונה STAMP (System-Theoretic Accident Model and Processes). זהו מודל חדשני למדי שמקובל לראות את ייסודו בתחילת שנות האלפיים. מבלי להיכנס למונחים טכניים מדי, ניתן לומר שהמודלים הקיימים ניסו לחזות באלו רכיבים ייתכן וייפלו כשלים, וכיצד ניתן למנוע אותם. מודל STAMP מציע להפעיל מערכת שליטה שתאלץ פעולה בטוחה ותמנע כל אפשרות לכשל. אותם 'אילוצי בטיחות' ימנעו תמיד מהמערכת לקרוס. ניתן דוגמא (חלקית). במערכת חימום מים מתברר כי עקב תקלה בחיישן הטמפרטורה גבוהה בהרבה מהמבוקש. התגובה המקובלת בעבר הייתה להחליף את החיישן. בגישת STAMP המערכת מתוכננת עם פיקוח הדורש שכל בעיה בחיישן תדווח מיידית. ממילא, גם אם יתקלקל החיישן, תקלה כזו של חימום מים לרמה מסוכנת איננה אפשרית.

כאן חידושו הגדול של הספר. סנג'רו מציע להפעיל הנדסת בטיחות על מערכת המשפט ובעיקר מודל ספציפי של הנדסת בטיחות המכונה STAMP.

מודל STAMP מציע להפעיל מערכת שליטה שתאלץ פעולה בטוחה ותמנע כל אפשרות לכשל. אותם 'אילוצי בטיחות' ימנעו תמיד מהמערכת לקרוס.

סנג'רו מסדר את ספרו בצורה מאורגנת להפליא. שלושת הפרקים הראשונים מגדירים את בעיית ההרשעות של החפים מפשע, ואת הרעיון של שיטות בטיחות מתקדמות עם דגש על STAMP. שבעת הפרקים האחרים הינם סקירה של כל רכיבי המשפט הפלילי כולל ראיות מדעיות, הודאות, עדות ראיה ומסדרי זיהוי, רשלנות חוקרים ותובעים, הסדרי טיעון, והליכים אחרי הרשעה. ביחס לכל רכיב ורכיב מציע סנג'רו שיטות שלדעתו יגבירו את 'הבטיחות' וימנעו הרשעות שווא.

כך, למשל, בנוגע לעדויות ראיה מציע סנג'רו ראיות מדעיות לכך שעדות ראיה רחוקה מלהיות אמינה. לשיטתו, יש למנוע אפשרות לנזק מעדות הראייה ולכן, בהתאם ל-STAMP, הוא מציע ככלל בטיחות לקבוע כי אין להרשיע על סמך עדות ראיה כראיה יחידה. ממילא לא יכולה להיות תקלה של הסתמכות עליה בלבד. דוגמא נוספת היא לעניין מסדר זיהוי. לגישת סנג'רו יש צורך בפרוטוקול ברור לעריכת המסדר, על הניצבים להיות דומים לחשוד במבנה הגוף, יש צורך בתיעוד חזותי וקולי, ועוד. ככל שמדובר בהסדרי טיעון, מציע סנג'רו שהעונש במקרה של הרשעה לאחר משפט לא יהיה כבד משמעותית מהעונש לאור קיומו של של הסדר טיעון (כדי למנוע הודאת שווא מחשש מהעונש). אלו הן רק דוגמאות משלל הצעות של בקרה וייעול בכל תחומי המשפט הפלילי.

**אולי עיקר הבעייתיות הנובעת
מרעיונותיו נעוצה במחיר הכלכלי
והחברתי הנלווה אליהם. הצעותיו של
סנג'רו דורשות תקציבי עתק מבלי
להצביע על המקור הכלכלי להם.**

אפשר להתווכח לא מעט על רעיונותיו של סנג'רו. ראשית, אין הוכחות שהיקף התופעה הוא אכן כפי שהוא טוען לו, ויש רבים הטוענים אחרת. שנית, מודל STAMP איננו המודל היחיד להנדסת בטיחות וישנם מודלים אחרים שאינם בהכרח גרועים ממנו. שלישית, ואולי עיקר הבעייתיות הנובעת מרעיונותיו נעוצה במחיר הכלכלי והחברתי הנלווה אליהם. הצעותיו של סנג'רו דורשות תקציבי עתק מבלי להצביע על המקור הכלכלי להם. כולנו מסכימים שרצוי שפעולות המשטרה תהיינה מדויקות ומקיפות ככל האפשר; שרצוי להימנע מהסדרי טיעון; שעדיף להסתמך על ראיות ברורות מאשר על הודאות בלבד; ועוד כהנה וכהנה. אלא שכל תוספת תקציבית למערכת המשפט בכללותה

תבוא על חשבון גופים אחרים. למשל, בתי החולים סובלים מעומס כרוני וידוע על לא מעט טעויות בעולם הרפואה. האם לא עדיף לציבור להשקיע תקציבים במערכות הבריאות והחינוך? וכמובן, אם יותקנו אותם מנגנוני בטיחות, אכן פחות חפים מפשע יורשעו, אך עבריינים ופושעים רבים מאוד ישוחררו וימשיכו לפגוע בחברה.

אם יותקנו אותם מנגנוני בטיחות, אכן פחות חפים מפשע יורשעו, אך עבריינים ופושעים רבים מאוד ישוחררו וימשיכו לפגוע בחברה.

סנג'רו שמודע למחיר הכלכלי, מנסה לטעון כי יש מחיר כלכלי להרשעות שווא ולכן משתלם יהיה להשקיע במניעתם. אולם, טענתו זו נותרת מעורפלת למדי ואיננה מבוססת ראיות. דומה שבמציאות ימינו (שלהי שנת 2023) הציבור כועס יותר על העבריינות והפשיעה ומעדיף להילחם בה גם במחיר של טעויות שייתכן שתקרינה.

המחבר, בועז סנג'רו, הוא פרופסור למשפטים במכללות ספיר והגליל המערבי. (גילוי נאות, ידד אישי של כותב הסקירה). בנוסף לספר שלפנינו, סנג'רו פרש את משנתו במגוון מאמרים אקדמיים ואינספור מאמרי דעות המיועדים לציבור הרחב ומקבלי ההחלטות. הוא אף הקים את המכון לבטיחות במשפט הפלילי שמטרתו להשפיע על המדיניות לפי רעיונותיו (נכון ל-2023, המכון צמוד למכללת הגליל המערבי).

הספר מומלץ לכל אלו שמתעסקים בפועל במשפט הפלילי. גם אלו שאינם מסכימים עם סנג'רו, ראוי שיכירו היטב את טענותיו.